

ANDRZEJ PASEK

Uniwersytet Wrocławski
e-mail: apasek@prawo.uni.wroc.pl

Warunkowe zawieszenie wykonania kary — geneza instytucji i jej ujęcie w polskim kodeksie karnym z 1932 roku

Uwagi wprowadzające

Jeśli wyroki nieoznaczone są wynikiem myśli, że kara ma trwać stosownie do potrzeby (poprawy sprawcy), a nie stosownie do szkody wyrządzonej, jeżeli są wynikiem myśli, że tkwiąca w karze odpłata ma się regulować pożytkiem społecznym przyszłym, a nie szkodą społeczną przeszłą, to instytucja wstrzymania się od ukarania sprawcy — wstrzymania warunkowego, ma podkład nieco inny: społeczeństwo szuka mimo wszystko owego ekwiwalentu kary dla wyrządzonej szkody społecznej i albo wstrzymuje się z oświadczeniem, jakiego rodzaju ma być ekwiwalent, albo wstrzymuje się z wykonaniem wydanego już wyroku — warunkowo, pod warunkiem mianowicie, że sprawca się poprawi sam (bez współdziałania społecznego), gotowe jest darować mu winę, darować mu odcierpienie owego „sprawiedliwego” ekwiwalentu. Jeżeli przy wyrokach nieoznaczonych służy odpłata wyłącznie poprawie i po osiągnięciu celu ustaje, to przy tego rodzaju warunkowym postępowaniu karnym odpłata znika całkowicie, jako niepotrzebna, gdyż po co poprawiać tam, gdzie przestępca bierze poprawę na siebie. Jeżeli z biegiem czasu okaże się, że sprawca przyrzeczenia nie dotrzymał, następuje odpłata, i to już nie w tej formie celowej, poprawczej, lecz w formie dawnej, prostolinijnej zemsty społecznej. Sprawiedliwa kara trwać będzie wtedy tak długo, dopóki nie nastąpi ekspiacja winy, dopóki nie nastąpi odcierpienie dolegliwości odpowiadającej wielkości przewinienia. Myśl tu jest prosta: skoro skazany złożywszy

przyrzeczenie poprawy i otrzymawszy obietnicę premii w postaci darowania kary, nie poprawił się, to nie można liczyć już na jego poprawę w zakładzie karnym [...], a więc wróćmy do odpłaty czystej¹.

Warunkowe zawieszenie wykonania kary stanowi jedną z odmian warunkowego skazania. Istotą warunkowego skazania jest ustalenie winy sprawcy z jednoczesnym poddaniem go próbie, od której wyniku zależy ostateczny zakres dolegliwości za popełnione przestępstwo. Warunkowe zawieszenie należy zatem do tzw. środków probacyjnych. Jest to instytucja oparta na indywidualno-prewencyjnym rozumieniu celu kary².

Doświadczenia polityki kryminalnej doprowadziły do ugruntowanego wniosku, że z punktu widzenia poprawy przestępcy wykonanie kary może częstokroć nie osiągnąć celu, [...] zaś skuteczniejszym środkiem mogłoby być zawieszenie jej wykonania. Przestępca, który tylko z powodu szczególnych okoliczności, a nie ze względu na cechy swego charakteru i złe skłonności, popełnił przestępstwo, który zapewne go nie powtórzy, skierowany do więzienia może się raczej wykoleić doszczętnie, wpływ więzienia może być dla niego szkodliwy; słuszniejszą tedy rzeczą z punktu widzenia celu społecznego, jakiemu ma służyć działalność państwowa w dziedzinie walki z przestępstwem, byłoby uchronić go od pobytu w więzieniu³.

Władysław Wolter uważał, że warunkowe zawieszenie wykonania kary (w.z.w.k.) jest z punktu widzenia wychowawczego środkiem skuteczniejszym niż jej rzeczywiste wykonanie,

a wobec tego, że represja karna ma w pierwszym rzędzie uspołeczniać sprawcę, przeto w.z.w.k. wchodzi w obręb programu pedagogicznego, przełamując zasadę, że odwet musi być wykonany, nawet gdyby był szkodliwy, niecelowy⁴.

Idea ta została po raz pierwszy zastosowana w połowie XIX w. w Anglii⁵. Wykorzystano tam proceduralne rozdzielenie rozstrzygnięcia o winie (*conviction* — sądy przysięgłych) od orzeczenia o karze (*sentence*), zawieszając w odniesieniu do nieletnich ogłoszenie wyroku (co do kary) pod warunkiem niepopełnienia nowego przestępstwa. Tego rodzaju postępowanie stało się częścią *common law*. Instytucja warunkowego skazania została usankcjonowana w *Summary Jurisdiction Act*

¹ J. Makarewicz, *Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów-Warszawa 1924, s. 282.

² L. Gardocki, *Prawo karne*, wyd. 9, Warszawa 2003, s. 188–189.

³ W. Makowski, *Prawo karne. Część ogólna. Wykład porównawczy prawa karnego austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce*, Warszawa 1920, s. 409.

⁴ W. Wolter, *Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna*, t. II, Kraków 1934, s. 121.

⁵ W. Makowski, *Prawo karne...*, s. 409.

z 1879 r., rozwinięta zaś w *Probation of first offenders Acts* z 1887 r. oraz z 1907 r.⁶ W Ameryce Północnej po raz pierwszy instytucję tę wykorzystano w stanie Massachusetts (1870 r.), a stopniowo przyjęły ją inne stany⁷.

Ostatecznie ukształtowany system angielsko-amerykański składał się więc z dwóch elementów: warunkowego wstrzymania wydania wyroku oraz kontroli w okresie próby. Część pierwsza, oparta na angielskim *common law*, została ujęta we wspomnianej już ustawie z 1887 r. (*Probation of first offenders Acts*), przewidującej warunkowe wstrzymanie wyroku w stosunku do osób, które po raz pierwszy popełniły przestępstwo. Natomiast na gruncie amerykańskim wprowadzono okres próby, kładąc nacisk na objęcie „obwinionego” opieką osoby mu życzliwej, choćby urzędnika policyjnego. Do zadań takiego opiekuna należało podjęcie starań „o odpowiednie zajęcie dla obwinionego, o odpowiednie pomieszczenie i stosowne towarzystwo”; czuwanie, „by przestępca stosował się do nałożonych przez sąd specjalnych obowiązków”⁸. Mógł on swojego podopiecznego „aresztować w razie potrzeby” oraz składał sądowi sprawozdania, od których zależało „ostateczne załatwienie sprawy”⁹. System ten zastosowano w dwudziestu stanach Ameryki Północnej wyłącznie w stosunku do nieletnich, w dalszych jedenastu — w ściśle sprecyzowanych przypadkach, w siedmiu kolejnych zaś nie uwzględniono wieku sprawcy przestępstwa. Natomiast w Anglii dopiero na podstawie *Probation of offenders Acts* z 21 sierpnia 1907 r. ustalono okres próby w maksymalnym wymiarze trzech lat; instytucję można było stosować także w stosunku do osób już wcześniej karanych¹⁰. Dalsze postanowienia tej ustawy określały pozycję prawną opiekunów. Mieli oni status urzędników państwowych, zobowiązanych do „okazywania rady i opieki osobom sobie powierzonym” czy „dostarczenia im w razie potrzeby odpowiedniego zajęcia”. Sąd mógł w okresie próby zmienić zakres zobowiązań nałożonych na „uwolnionego”, lub w razie „złego prowadzenia się” wydać wyrok skazujący, wymierzając karę na ogólnych zasadach¹¹. Opieka w trakcie próby nie miała charakteru dozoru policyjnego, znanego w innych ustawodawstwach. Funkcję opiekuna najczęściej powierzano osobom wskazanym przez stowarzyszenia pomagające przestępcom. Opiekunowie utrzymywali stały kontakt z sądem, któremu musieli składać sprawozdania z przebiegu próby. W razie stwierdzenia „nadużyć ze strony pozostającego pod ich opieką” mieli prawo „zarządzić jego uwięzienie”. Połączono zatem czynnik obywatelski z nadzorem sądowym. Zgodnie z powołaną ustawą angielską z 1907 r. warunkowe zawieszenie skazania można było stosować bez względu na wiek i poprzednią karalność

⁶ W. Wolter, *op. cit.*, s. 122.

⁷ W. Makowski, *Prawo karne...*, s. 410.

⁸ J. Makarewicz, *op. cit.*, s. 283.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ W. Makowski, *Prawo karne...*, s. 410.

przestępcy. Jej cechą charakterystyczną była również rezygnacja z wydania wyroku¹².

Angielsko-amerykański „system próby” umożliwiał zatem sędziemu — ze względu na charakter sprawy — jego wcześniejsze zachowanie, wiek, stan umysłu lub nieznaczny zakres szkody albo wystąpienie okoliczności łagodzących podważających celowość wymierzenia kary lub wskazujących na zastosowanie innego jej rodzaju niż przewidziany — wstrzymanie wydania wyroku lub uwolnienie sprawcy pod warunkiem „dobrego prowadzenia się”, a także stawiennictwa w celu osądzenia i wymierzenia kary, w okresie nie dłuższym niż trzy lata. Taką decyzję sędziego mógł podjąć zarówno przed orzeczeniem, jak i po orzeczeniu o winie (*conviction*), nie ustalając kary (*sentence*). Konstrukcja ta podlegała ewolucyjnym zmianom; między rozwiązaniami angielskimi i amerykańskimi istniały pewne różnice, jednak zdecydowanie przeważały cechy wspólne¹³.

Warunkowe skazanie stanowiło także przedmiot debaty prowadzonej równoległe na kontynencie europejskim. Jednak nie wszystkie kraje od razu zdecydowały się na wprowadzenie tej instytucji do porządku prawnego¹⁴. Ponadto myśl tę wyrażono w innej formie¹⁵. Najpierw w Belgii ustawą z 31 maja 1888 r. (*loi établissant la liberation conditionelle et les con damnations conditionelles dans le système pénal*¹⁶), a następnie we Francji ustawą z 26 marca 1891 r. (*loi sur l'attenuation et l'aggravation des peines*, od nazwiska inicjatora zwaną *loi Béran-ger*¹⁷) wprowadzono możliwość zawieszenia wykonania orzeczonej kary. Te dwa akty prawne stanowiły podstawę ukształtowania się tzw. systemu belgijsko-francuskiego¹⁸.

Treścią tego systemu jest zasadnicze wydanie skończonego w sobie wyroku z zastrzeżeniem, że nie zostanie wykonany w razie niespełnienia się w okresie czasu przez sąd oznaczonym (najwyżej lat pięciu) czynu karygodnego (cięższego). Nie rozstrzyga zatem nienaganne zachowanie, lecz tylko (negatywnie) niespełnienie przestępstwa (cięższego). W tych warunkach oczywiście poddanie pod kontrolę osobnego funkcjonariusza nie jest konieczne, sam fakt spełnienia nowego przestępstwa bowiem mówi za siebie. Rezultatem odpowiedniego zachowania się jest w regule stwierdzenie w aktach, że wyrok uważać należy za niewydany, skutkiem czego przychodzi do zupełnej rehabilitacji (na żądanie stron wystawia się wyciąg z aktów z opuszczeniem faktu skazania)¹⁹.

¹² *Ibidem*, s. 410–411.

¹³ *Ibidem*, s. 411.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ W. Wolter, *op. cit.*, s. 122.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ S. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946, s. 502.

¹⁹ J. Makarewicz, *op. cit.*, s. 283–284.

Istotą systemu belgijsko-francuskiego było zatem zawieszenie kary już orzeczonej. Sąd orzekał o winie i wymierzał karę, a następnie zawieszał jej wykonanie. W Belgii środek ten można było zastosować do wyroków skazujących na karę pozbawienia wolności w wymiarze do sześciu miesięcy, we Francji — wyroków skazujących na karę więzienia lub grzywny. Z dobrodziejstwa tej instytucji mogły skorzystać tylko osoby uprzednio niekarane za zbrodnie lub występki. Okres warunkowego zawieszenia kary wyznaczał sąd, ale nie mógł on przekroczyć pięciu lat²⁰. Nie było tu środków próby i opieki, charakterystycznych dla systemu anglo-amerykańskiego; podstawą odwołania zawieszenia wyroku było popełnienie kolejnego przestępstwa, a nie „ogólne prowadzenie się”²¹.

Wzór belgijsko-francuski stanowił inspirację dla projektów ustawodawczych w innych krajach europejskich²². Został przyjęty w Portugalii (ustawa z 1893 r.), w Niderlandach (ustawa dla nieletnich poniżej lat osiemnastu z 1901 r.), w Bułgarii (ustawa z 31 grudnia 1903 r.), we Włoszech (ustawa z 1904 r., zwana *legge Ronchetti*), w Szwecji (ustawa z 1906 r.), w Japonii (§§ 25–27 kodeksu karnego z 1907 r.)²³. Do tej koncepcji nawiązywały również projekty austriackie²⁴, jednak ostatecznie w prawie obowiązującym przed wybuchem I wojny światowej instytucji tej nie zastosowano²⁵.

Oprócz dwóch wcześniej omówionych należy także wskazać system duńsko-holendersko-norweski, polegający na wstrzymaniu postępowania karnego (wstrzymaniu ścigania) w celu umożliwienia sprawcy uniknięcia kary „przez uczciwe prowadzenie się”, oraz system niemiecki — polegający na wstrzymaniu przez władzę wykonania wyroku w tym celu, aby „po pewnym czasie, o ile skazany prowadzi się uczciwie, wystąpić z wnioskiem o jego ułaskawienie”²⁶.

Nauka niemiecka opowiedziała się za przyjęciem systemu belgijsko-francuskiego; jednym z głównych zwolenników takiego rozwiązania był Franz von Liszt. Zwyciężył jednak konserwatywny pogląd, że warunkowe zawieszenie wykonania kary jest sprzeczne z jej istotą²⁷. Natomiast od 1895 r. w trybie rozporządzeń (a nie ustaw) poszczególne państwa Rzeszy niemieckiej wprowadziły tzw. ułaskawienie warunkowe, które w doktrynie uważane jest za trzeci, specyficzny system zawieszania kary. W myśl królewskiego dekretu pruskiego z 23 paź-

²⁰ „Jeżeli w ciągu oznaczonego okresu skazany warunkowo nie będzie skazany ponownie za zbrodnię lub występki co najmniej na karę więzienia, wyrok będzie uznany za unicestwiony, tak, jak gdyby skazanie w ogóle nie nastąpiło” (W. Makowski, *Prawo karne...*, s. 412).

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ J. Makarewicz, *op. cit.*, s. 284.

²⁴ „[...] z tą różnicą, że karę zawieszoną uznać się miało za wykonaną po upływie terminu zawieszenia, co ma znaczenie dla uznania jej za podstawę recydywy [...]” (W. Makowski, *Prawo karne...*, s. 412).

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ S. Śliwiński, *op. cit.*, s. 502.

²⁷ W. Wolter, *op. cit.*, s. 122.

dziennika 1895 r. osobom, które nie ukończyły osiemnastu lat, skazanym po raz pierwszy na karę pozbawienia wolności nie dłuższą niż sześć miesięcy, które ze względu na ich poprzednie „dobre prowadzenie” zasługiwałyby na ulaskawienie, można było wymierzoną karę zawiesić do czasu ulaskawienia w trybie do tego przewidzianym, zainicjowanego na wniosek ministra sprawiedliwości²⁸. W latach 1895–1903 system ten wprowadziły dwadzieścia dwa państwa wchodzące w skład cesarstwa niemieckiego. Jego zasadniczą cechą było przedstawianie monarsze wniosku o ulaskawienie osoby skazanej prawomocnym wyrokiem sądowym. Łaska nie była jednak udzielana bezwarunkowo, lecz pod warunkiem nienagannego zachowania. Ustalenie, czy skazany w ogóle zasługuje na ulaskawienie, ponadto „czy należycie się zachowywał w okresie oznaczonym”, należało do kompetencji ministerstwa sprawiedliwości, a zatem władzy administracyjnej²⁹. W ocenie Juliusza Makarewicza „z natury rzeczy wynika, że przy systemie tego rodzaju nie może być mowy o jakiejś myśli przewodniej i jednolitości”³⁰. Dopiero od 1903 r. w drodze porozumienia zawartego między rządami państw Rzeszy ustalono jednolite zasady postępowania. Przyjęto, że warunkowe zawieszenie kary należy stosować przede wszystkim w stosunku do przestępców, którzy nie ukończyli osiemnastu lat; osoby uprzednio skazane na karę pozbawienia wolności mogły skorzystać z dobrodziejstwa tej instytucji tylko w sytuacjach wyjątkowych; wysokość wymierzonej kary nie stanowiła przeszkody do jej zawieszenia; decyzję podejmowało ministerstwo sprawiedliwości po uprzednim wysłuchaniu sądu, który wydał wyrok; czas trwania zawieszenia miał odpowiadać w zasadzie okresowi przedawnienia, nie mógł być jednak krótszy niż 1 rok³¹. Dopiero po I wojnie światowej prawo ulaskawienia przyznano sądom³². Natomiast projekty niemieckiego kodeksu karnego zawierały instytucję warunkowego wykonania wyroku wzorowaną na systemie belgijsko-francuskim³³.

Wacław Makowski trafnie analizował i oceniał:

Najbardziej celowy, z punktu widzenia polityki kryminalnej, jest zapewne system próby, wymaga on jednak stałego spóżywania sądu z poszlakowanym o przestępstwo i obywatelskiego współdziałania urzędników próby, w ogóle tego specjalnego stosunku między sądem a społeczeństwem, jaki wyrobiła kultura angielska. System francuski skazania warunkowego jest już pewnym uproszczeniem, pozostawia jednak słusznie decyzję w rękach sądu i otwiera możliwość w dalszym ciągu rozwoju zastosowania udoskonaleń w myśl konstrukcji angielskiej. System niemiecki wreszcie jest już na wskroś admi-

²⁸ W. Makowski, *Prawo karne...*, s. 412; J. Makarewicz, *op. cit.*, s. 283.

²⁹ J. Makarewicz, *op. cit.*, s. 284–285.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ W. Makowski, *Prawo karne...*, s. 412–413.

³² W. Wolter, *op. cit.*, s. 123.

³³ J. Makarewicz, *op. cit.*, s. 285.

nistracyjno-biurokratycznym rozwiązaniem sprawy i ma się tak do systemu angielskiego, jak dozór policji do opieki urzędnika próby. Skomplikowana procedura zawieszenia kary, którą rozpoczyna opinia sądu, wnioszek władzy administracyjnej przesłany ministrowi sprawiedliwości, uzależniony od wskazań rozmaitych okólników, schematyzujących warunki dopuszczalności zawieszenia, a kończy wreszcie decyzja ministra, oczywiście niemającego żadnego pojęcia o osobie skazanego i rzeczywistym znaczeniu środka; wszystko to odbiera instytucji te cechy podstawowe, które przede wszystkim stanowią o jej racji bytu³⁴.

Stan prawny przed wejściem w życie kodeksu karnego z 1932 roku

Kodeksy karne obowiązujące w państwach zaborczych nie знаły instytucji warunkowego skazania. Konkretnie projekty opracowano w Rosji w latach 1904 i 1908, ale proponowane rozwiązania nie zostały wprowadzone do kodeksu karnego z 1903 r.³⁵ „Przy recepcji tego kodeksu przez Polskę starano się pod tym względem brak ustawy uzupełnić i przystosować do nowożytnych zdobyczy polityki kryminalnej”³⁶. Stosowne unormowania zawierały artykuły 19–22 „Przepisów przechodnich do kodeksu karnego, uchwalonych przez Tymczasową Radę Stanu Królestwa Polskiego w dniu 7 sierpnia 1917 r.” (Dziennik Urzędowy Departamentu Sprawiedliwości z 19.VIII.1917 r., nr 1, poz. 6). Wzorem był system belgijsko-francuski³⁷. Sąd mógł zarządzić w wyroku zawieszenie wykonania kary wobec osoby, która uprzednio nie była skazana na jakąkolwiek karę pozbawienia wolności za zbrodnię lub występki. Zawieszenie kary mogło być zastosowane, jeśli została wymierzona kara więzienia lub aresztu nie wyższa niż sześć miesięcy. Termin próby sąd ustalał w granicach od dwóch do pięciu lat przy zawieszeniu kary za zbrodnię lub występki i od roku do dwóch lat w przypadku wykroczenia. Zawieszenie kary było dopuszczalne, jeśli sprawca zasługiwał na szczególne względy z powodu okoliczności czynu i swojego zachowania przed popełnieniem przestępstwa. Należało również uwzględnić pobudki czynu, wpływ czasu od jego popełnienia i „sprawowanie się winnego” po jego popełnieniu, w szczególno-

³⁴ W. Makowski, *Prawo karne...*, s. 413–414.

³⁵ W. Makowski, *Kodeks karny obowiązujący tymczasowo w Rzeczypospolitej Polskiej na ziemiach b. zaboru rosyjskiego z dodaniem: przepisów przechodnich i ustaw, zmieniających i uzupełniających postanowienia karne kodeksu, odpowiednich przepisów Kodeksu Karnego Niemieckiego i Ustawy Karnej Austriackiej, obowiązujących w pozostałych dzielnicach Rzplitej oraz Komentarza i orzeczeń Sądu Najwyższego*, t. I. *Część ogólna*, Warszawa 1921, s. 28.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ W.M. Borowski, *Zasady prawa karnego. Część ogólna*, t. I, Poznań 1922, s. 372.

ści naprawę wyrządzonej szkody. Kara zawieszona mogła być wykonana, jeśli w okresie próby ponownie wymierzono karę pozbawienia wolności za zbrodnię lub umyślny występki. Zawieszenie wykonania kary należało uchylić „z chwilą uprawomocnienia się nowego wyroku”. Jeśli orzeczono inną karę lub gdy „skazanie nastąpiło za inne przestępstwo, albo gdy nowy czyn był tak mało ważny, że nie wykluczał dobrego sprawowania się w przyszłości, sąd rozstrzygał, czy zawieszenie ma być uchylone. Gdyby skazany w czasie trwania zawieszenia źle się sprawował”, sąd, który wydał wyrok w sprawie, zarządzał wykonanie kary zawieszanej, chociażby nie wymierzono kary za popełnienie przestępstwa. „Źłe sprawowanie” obejmowało nie tylko ponowne popełnienie przestępstwa, lecz także postępowanie skazanego negujące — zdaniem sądu — powzięte uprzednio przypuszczenie, że ukaranie skazanego „mogłoby być zbyteczne i że [...] potrafi on przez dobre sprawowanie się zasłużyć na odpuszczenie kary”. Jeśli natomiast kara nie została wykonana z powodu pomyślnego upływu okresu próby, uważana była za umorzoną z chwilą upływu oznaczonego w wyroku terminu³⁸.

Na terenie byłego zaboru austriackiego instytucję warunkowego zawieszenia wykonania kary wprowadziła ustawa z dnia 10 czerwca 1926 r. o warunkowym zawieszeniu wykonania kary na obszarze mocy obowiązującej ustawy postępowania karnego z dnia 23 maja 1873 r. (Dz.U., 1926, Nr 61, poz. 354), zmieniona rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 maja 1927 r. uzupełniającym przepisy o warunkowym zawieszeniu wykonania kary na obszarze mocy obowiązującej ustawy postępowania karnego z dnia 23 maja 1873 r. (Dz.U., 1927, Nr 47, poz. 424). Na podstawie tego aktu prawnego sąd mógł zawiesić na czas od jednego roku do lat pięciu wykonanie kary pozbawienia wolności, nieprzekraczającej sześciu miesięcy, jeśli, ze względu na okoliczności towarzyszące popełnieniu przestępstwa, charakter i późniejsze zachowanie skazanego, przypuszczać należało, że powstrzyma się on od popełnienia nowego przestępstwa. Warunkowego zawieszenia wykonania kary nie można było stosować:

1) do osób:

a) które już poprzednio były skazane na karę więzienia ciężkiego lub zwykłego, jeśli ją miały odbyć w przyszłości, lecz bezwarunkowo, albo ją odbywały lub już odbyły, chyba że od dnia „odcierpienia kary” upłynęło pięć lat;

b) co do których sąd orzekł dopuszczalność oddania pod dozór policyjny;

2) do czynów popełnionych w okresie orzeczonego uprzednio zawieszenia kary, jeśli były zbrodnią, umyślnym występkiem, przekroczeniem kradzieży, sprzeniewierzenia, oszustwa, uczestnictwa w kradzieży lub sprzeniewierzeniu albo przestępstwem takim samym jak to, za które wymierzono karę zawieszoną.

³⁸ W. Makowski, *Kodeks karny obowiązujący tymczasowo w Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 27–28.

Jeśli stosunki gospodarcze skazanego na to pozwalały, sąd w wypadku warunkowego zawieszenia wykonania kary mógł polecić skazanemu, żeby wyrównał szkodę wyrządzoną przestępstwem w ciągu oznaczonego czasu i do wysokości określonej w orzeczeniu zawieszającym wymierzoną karę.

Sąd zarządził wykonanie zawieszanej kary: 1) jeśli skazany w okresie zawieszenia kary popełnił zbrodnię, umyślny występki albo przekroczenie kradzieży, sprzeniewierzenia, oszustwa, uczestnictwa w kradzieży lub sprzeniewierzeniu; 2) jeśli skazany w tym okresie popełnił takie samo przestępstwo jak to, za które go skazano i co do którego zawieszono warunkowo wykonanie kary; 3) jeśli ujawniono, że karę warunkowo zawieszono z obrazą postanowień ustawy. Sąd mógł zarządzić wykonanie zawieszanej kary w wypadku zawinionego niestosowania się do jego polecenia w sprawie naprawienia szkody, a również wówczas, gdy wobec skazanego orzeczono później karę bezwarunkowego pozbawienia wolności za czyn popełniony przed rozpoczęciem okresu zawieszenia kary.

Zawieszenie wykonania kary skutkowało także zawieszeniem wykonania kar dodatkowych, z wyjątkiem konfiskat (utruty przedmiotów) oraz „zawieszenia skutków zasądzenia”.

Kara była darowana, jeśli sąd w ciągu trzech miesięcy po upływie okresu zawieszenia nie zarządził jej wykonania. Jeśli jednak najpóźniej w tym okresie trzymiesięcznym wszczęto przeciwko skazanemu postępowanie karne z powodu przestępstwa popełnionego w okresie zawieszenia kary, należało ją uznać za darowaną dopiero wówczas, jeśli sąd nie zarządził jej wykonania w ciągu trzech miesięcy po prawomocnym ukończeniu postępowania karnego w sprawie o to przestępstwo.

Na obszarze byłego zaboru pruskiego instytucję warunkowego zawieszenia wykonania kary unormowano w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 września 1927 r. o warunkowym zawieszeniu wykonania kary na obszarze, na którym obowiązuje ustawa postępowania karnego z dnia 1 lutego 1877 r. (Dz.U., 1927, nr 83, poz. 741). Zostało ono oparte na przepisach wprowadzonych wcześniej dla obszaru byłego zaboru austriackiego.

Kodeks karny z 1932 roku

Wskazane wyżej partykularne regulacje prawne miały charakter tymczasowy do momentu kompleksowego uregulowania warunkowego zawieszenia wykonania kary w kodeksie karnym przygotowywanym przez Komisję Kodyfikacyjną Rzeczypospolitej Polskiej.

Dyskusję o „warunkowym wstrzymaniu wykonania kary” rozpoczęto podczas posiedzenia Sekcji Prawa Karnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej

w dniu 7 grudnia 1921 r. i kontynuowano w dniu 9 grudnia 1921 r. Przewodniczący Sekcji Juliusz Makarewicz ujął przedmiot rozważań w dwóch punktach:

- 1) Czy oświadczyć się za systemem warunkowego skazania (w razie udanej próby wyrok uważa się za niebyły), czy też za systemem warunkowego wstrzymania wykonania kary (w razie udanej próby nie wykonuje się kary, wyrok jako taki zachowuje swe znaczenie)?
- 2) w razie przyjęcia systemu drugiego, czy wstrzymanie wykonania kary ma odnosić się tylko do kary głównej, czy obejmować ma także kary dodatkowe, czy pozostawić sędziemu swobodę łączenia obu typów kary?³⁹

Kwestię, czy karę orzeczoną wyrokiem uważać należy za darowaną w razie nienagannego zachowania się w okresie próby, czy też uważać wyrok skazujący za niewydany, referent uznał za „zasadniczą”, ze względu na charakter instytucji i skutki dla skazanego⁴⁰. „Referent wskazał na rozmaitość rozwiązań europejskich: kodeks norweski tworzył fikcję kary odcierpianej; jeden z projektów niemieckich uważał karę za darowaną; projekt szwajcarski przyjmował fikcję, że wyroku skazującego nie było”⁴¹.

Juliusz Makarewicz podkreślił, że jeśli

warunkowe skazanie ma być instytucją wyjątkową dla wyjątkowych sytuacji i wyjątkowych jednostek, przy których chodzi nie tylko o to, by nie odcierpiały dolegliwości tkwiącej w karze, ale także i o to, by ich stanowisko społeczne nie ucierpiało skutkiem skazania, to za jedynie trafną wypadaloby uznać formułę trzecią. Dwie inne formuły nie ratują jednostki przed konsekwencjami stwierdzenia ich winy popełnienia przestępstwa. Czy ktoś dolegliwość tkwiącą w karze pozbawienia wolności rzeczywiście odcierpiał, czy nie, to sprawa jego osobistego odczucia; dla społeczeństwa, jako ogółu ważniejszą jest sprawa, czy dany osobnik figuruje w rejestrach karnych, jako jednostka sądownie karana⁴².

Makarewicz opowiedział się za rozwiązaniem szwajcarskim, wzorowanym na francusko-belgijskim, ale korzystającym również z dorobku regulacji angielskiej⁴³.

³⁹ *Protokół XXXVIII-go posiedzenia Sekcji Prawa Karnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej odbytego dnia 7. grudnia 1921 roku*, [w:] *Protokoły obrad*, Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej, Wydział Karny. Sekcja Prawa Karnego (dalej: WK SPK), t. I, z. 3, Lwów 1922, s. 127.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ A. Lityński, *Wydział karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej. Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*, Katowice 1991, s. 91–92.

⁴² *Protokół XXXVIII-go posiedzenia Sekcji Prawa Karnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej odbytego dnia 7. grudnia 1921 roku...*, s. 128.

⁴³ A. Lityński, *op. cit.*, s. 92.

W trakcie dyskusji Aleksander Mogilnicki i Stanisław Emil Rappaport akcentowali znaczenie instytucji zawieszenia wykonania kary dla polityki kryminalnej. Z kolei Wacław Makowski opowiedział się za skorzystaniem z rozwiązań angielskich: sędzia wydawałby wyrok o warunkowej mocy, który „wchodziłby w życie, jeżeli sędzia przekonałby się, że kara była potrzebna. W przeciwnym wypadku wyrok skazujący byłby uważany za niebyły”⁴⁴. Makowskiego poparł Edmund Krzymuski, dodając — na wzór angielski — prawo do odstąpienia przez sąd od wymierzenia kary, jeżeli po pewnym czasie okaże się, że sprawca na to zasłużył. Makarewicz oponował wskazując, że wymagałoby to zmiany procedury, gdyż dotychczas wyrok skazujący musiał obejmować zarówno winę, jak i karę. Uchwalono, że wyrok, którego wykonanie warunkowo zawieszono, należy uważać za niebyły w razie udanej próby. Przyjęto, żeby instytucję stosować także do kary grzywny. Ponadto uchwalono stosowanie zawieszenia warunkowego do aresztu bez ograniczeń, a do kary więzienia tylko wówczas, gdy orzeczono karę nie wyższą niż dwa lata⁴⁵.

Instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary, wprowadzona już wcześniej do ustawodawstwa polskiego aktami prawnymi z lat 1926–1927, została kompleksowo opracowana w projekcie przygotowanym przez Sekcję Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej, a ostatecznie usystematyzowana w art. 61–64 kodeksu karnego z 1932 r.

Punktem wyjścia w ujęciu tej instytucji było zawieszenie wykonania kary już po jej orzeczeniu. Sędzia zatem nie zawieszał postępowania sądowego i nie wstrzymywał orzekania o karze (jak w ustawodawstwie anglo-amerykańskim), ale za wzorem francuskim kończył postępowanie sądowe wydaniem wyroku skazującego i tylko zawieszał wykonanie orzeczonej w nim kary pozbawienia wolności. W myśl zasady indywidualizacji zawieszenie kary nie zostało uzależnione od z góry ustalonych przesłanek ustawowych, ale pozostawione uznaniu sędziego. Kodeks udzielał jedynie ogólnych wskazówek, analogicznie do przypadku zasad wymiaru kary. Nie chodziło bowiem o związanie orzecznictwa sztywnymi kryteriami, lecz o dokonanie indywidualnej oceny, czy ze względu na charakter sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa, pobudki i warunki charakteryzujące przestępstwo, zachowanie po jego popełnieniu, czyli ze względu na całokształt okoliczności należało przypuszczać, że wykonanie kary nie jest niezbędnym czynnikiem powstrzymania przestępcy od popełnienia nowego przestępstwa, a sam fakt skazania i wpływ moralny wyroku stanowią wystarczającą reakcję wymiaru sprawiedliwości⁴⁶.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Projekt kodeksu karnego, w redakcji przyjętej w drugim czytaniu przez Sekcję Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej R.P. Uzasadnienie części ogólnej*, SPK, t. V, z. 3, Warszawa 1930, s. 70–71.

Sąd mógł orzec, że wykonanie kary pozbawienia wolności, zasadniczej lub zastępczej, nie wyższej od dwóch lat, zawiesza się na czas od dwóch do pięciu lat. Chodziło tu o sędziowski wymiar kary, a nie zagrożenie ustawowe, dlatego warunkowe zawieszenie mogło być zastosowane nie tylko wobec sprawców drobniejszych przestępstw (występków), ale nawet w przypadku popełnienia zbrodni, jeśli sąd w granicach wyboru kary wymierzył ją w wysokości nie wyższej niż dwa lata. Okres zawieszenia kary dla konkretnego skazanego sędziego wyznaczał według swego uznania, nie przekraczając ustawowych granic.

Okres zawieszenia kary stanowił dla skazanego czas próby. Jej niepomyślny wynik powodował zarządzenie przez sąd wykonania zawieszony kary, pomyślny zaś — unicestwienie skazania i jego skutków. Ten okres warunkowego zawieszenia kary także podporządkowany był zasadzie indywidualizacji. Od sądu zależało, czy orzekając o zawieszeniu wykonania kary, zarządził jednocześnie dozór ochronny nad skazanym. Tego dozoru nie należało utożsamiać ze znanym dawniejszemu ustawodawstwu dozorem policyjnym. Dozór ochronny na czas zawieszenia kary miał charakter społeczny. Od uznania sądu zależało nie tylko samo jego ustanowienie, lecz także wybór osoby lub instytucji „zasługującej na zaufanie”⁴⁷. Jeżeli stosunki gospodarcze skazanego na to pozwalały, sąd mógł zobowiązać skazanego, by wynagrodził szkody, wyrządzone przestępstwem, w czasie i w rozmiarach ustalonych w wyroku.

Jeżeli w okresie zawieszenia kary skazany popełnił nowe przestępstwo z tych samych pobudek lub tego samego rodzaju, co poprzednie, sąd zarządził wykonanie zawieszony kary. Sąd mógł zarządzić wykonanie zawieszony kary, jeżeli w okresie zawieszenia kary skazany popełnił inne przestępstwo, uchylał się od dozoru, źle się prowadził, nie wykonał obowiązku wynagrodzenia szkody lub nie uiszczył grzywny w określonym terminie.

Jeżeli w ciągu trzech miesięcy po upływie okresu zawieszenia sąd nie zarządził wykonania kary, skazanie uważano za niebyłe, a skazany odzyskiwał prawa wyborcze, prawa udziału w wymiarze sprawiedliwości, prawa rodzicielskie lub opiekuńcze, prawa wykonywania zawodu oraz zdolność do uzyskania innych utraconych praw.

Warunkowe zawieszenie wykonania kary zostało w polskim kodeksie karnym z 1932 r. ujęte na podstawie propozycji przedłożonych w referacie Juliusza Makarewicza i przeprowadzonej nad nim rzeczowej dyskusji. Wypracowane przez polskich kodyfikatorów przepisy uwzględniały znaczący i ukształtowany już dorobek obcej doktryny prawa i ustawodawstwa, w szczególności popularny na kontynencie europejskim system francusko-belgijski, ale także rodzime doświadczenia z okresu obowiązywania partykularnych przepisów prawnych na terenach należących wcześniej do byłych państw zaborczych. Dopracowane pod

⁴⁷ *Ibidem*, s. 72.

względem techniki legislacyjnej, stanowiły ważny element zgodnej z postulatami szkoły socjologicznej indywidualizacji odpowiedzialności karnej.

The conditional suspension of the execution of a penalty — the genesis of the institution and its description in the Polish Penal Code of 1932

Summary

This elaboration deals with the regulation of the conditional suspension of the execution of a penalty in the Polish Penal Code of 1932. The genesis of the institution, legal provisions in force in Poland before the enactment of the Penal Code of 1932 and the rules contained in the draft prepared by the Section of the Criminal Law of the Codification Committee of the Polish Republic, based on a report prepared by Juliusz Makarewicz, were presented in the article.

It has been shown that the institution of conditional suspension of the execution of a penalty in the Polish Penal Code of 1932 was formed on the basis of in-depth considerations, taking into account the achievements of European doctrine of law and legislation. During its regulation not only a popular on the European continent Franco-Belgian system, but also the indigenous experience of the validity of particular laws in the areas previously held by the former partitioning powers was used.

The rules of conditional suspension of the execution of a penalty developed by Polish lawyers, constituted an important element in accordance with the demands of sociological individualization school of criminal responsibility.

Keywords: criminal law, conditional suspension of the execution of penalty, Juliusz Makarewicz, the Codification Committee